

Др Слободан В. Микић, генерал-мајор у пензији

Сви сегменти рата као друштвене појаве, од његовог настанка до сада, пролазили су кроз еволуционе промене – чиниоци, садржаји, облици и начини извођења борбених дејстава. Еволуција рата резултат је деловања многих чинилаца, од којих су најважнији: развој људског друштва, технолошки и технички развој, и достигнућа у науци и ратној вештини.

Еволуцију рата аутор разматра кроз епохе друштвеног развоја: робовласништво, феудализам, капитализам и савремено доба. Наведена су основна обележја промена улоге и значаја чинилаца рата, а посебна пажња посвећена је савременом добу и неким најзначајнијим карактеристикама ратова садашњице. Анализиран је изузетно брз и свеобухватан развој ратне технике и технологије и његов утицај на физиономију рата, и наглашено да је човек и даље његов одлучујући чинилац.

Ратна борбена дејства оружаних снага великих сила заснивају се на масовној употреби врхунске ратне технике, којом рукују професионалци. Тежишно се ангажују ратно ваздухопловство, ракетне и специјалне јединице и јединице за електронска дејства, укључујући и космос као амбијент рата. Дејства се изводе са великих висина и одстојања, а копнене снаге (пре свега, оклопне и механизоване) користе се тек пошто им се масовним ватреним ударима створе повољни услови за „чишћење“ и запоседање територије противника.

Кључне речи: еволуција рата, чиниоци еволуције рата, савремени рат, технолошки и технички развој, индустријска револуција, масовни ватрени удари.

Рат, као једна од најсложенијих (ако не и најсложенија) друштвених појава, постоји у људском друштву око 10.000 година. Свет се и сада суочава са многим ратовима, а нажалост, тако ће бити и у будућности. Пошто је реч о друштвеној појави, рат је попримао утицаје свих битних чинилаца који су значајни за стање и развој друштва (на глобалном и локалном нивоу).

У протеклом времену рат се мењао. Промене су биле сталне, уз одређене осцилације, некад веће – некад мање. То је процес који траје и има одговарајуће одлике друштвеног процеса. Разумевање суштине, улоге и утицаја рата на стање у друштву и општа друштвена кретања намеће потребу да се сагледају значајни аспекти процеса промена кроз које је рат пролазио у протеклом периоду. Као најва-

жнији чиниоци који су утицали на еволуцију рата издвајају се: општи развој друштва и односа у њему, техничка и технолошка достигнућа и развој науке и ратне вештине.

Рат се мењао и добијао нове карактеристике (мање или више значајне), али су његови узроци, суштина и одређење остали исти. *Под ратом се подразумева сложена дисјунктивна друштвено-историјска процесна појава у којој се сукобљавају државе, војно-политички савези или друштвене групе унутар појединих држава (нације, народи, етничке групе, племена, класе, слојеви, верске и друге интересне заједнице и групе), уз масовну и интензивну примену оружане, пропагандне, политичке, економске, психолошке и других врста борби ради остваривања својих економских, политичких и других интереса и циљева.* Једно од значајних питања односи се на карактер и суштину промена кроз које је пролазио рат од настанка до сада. Те промене, и поред већих или мањих осцилација, у суштини су имале еволуциони карактер и значење.

Синтагма *еволуција рата*, полазећи од основног језичког значења термина *еволуција* и *рат*, означава суштину и особености историјског развоја и промена које карактеришу рат као друштвену појаву.¹ Рат је пратио све промене у људском друштву, тј. у његовом укупном развоју – технолошком, економском, политичком, научном, културном, етичком и медијском. У суштини, рат има карактеристике непрекидне еволуције и прилагођавања општим друштвеним кретањима, у којима је човек био и остао одлучујући, основни чинилац. На основу тога, под *еволуцијом рата* се подразумева: *поступан развој и мењање основних чинилаца и садржаја рата и прелазак из нижих, несавршених, једноставнијих, у више, савршеније, комплексније садржаје, начине и облике испољавања према општем току и променама у људском друштву.*

Чиниоци од којих зависи еволуција рата

Промене које карактеришу рат од његовог настанка условљене су многим чиниоцима. Основни су: развој људског друштва, техноло-

¹ а) „Еволуција, лат., поступни прелаз, поступни развитац из једног стања у друго, из једне развојне фазе у другу; поступна промена у природи и друштву; супр. револуција“ (*Речник српскохрватског књижевног језика*, „Матица хрватска“ – „Матица српска“, Нови Сад – Загреб, књ. прва, 1967, стр. 829.

б) „Еволуција (l. evolutio) развијање, развитац, развој, развиће вишега, савршенијег и компликованијег из нижега, несавршенијег и једноставнијег“... (М. Вујакија, *Лексикон страних речи и израза*, „Просвета“, Београд, 1972, стр. 260).

ц) „Еволуција, поступан унутрашњи развитац нечега“ (М. Московљевић, *Речник српскохрватског књижевног језика са језичким саветником*, „Аполон“, Београд, 1990, стр. 215).

шки и технички развој и достигнућа у домену науке и ратне вештине. Сваки од тих чинилаца има сложену структуру и посебан значај, а делују обједињено на нивоу сваког конкретног друштва.

1) *Развој људског друштва* је основни чинилац који утиче на рат. Друштво је изузетно сложено: чини га много унутрашњих веза и односа,² и све их треба узимати у обзир када се разматра појава каква је рат.³ Сваки елеменат људског друштва (било да је реч о глобалном или ужем друштву, у границама одређене државне заједнице) утиче на рат, његове узроке, услове, ток и резултате. Рат је својеврсна слика структуре, стања и односа у друштву које је њиме захваћено. Наиме, у рату се испољавају квантитет и квалитет друштвене основе и надградње конкретног друштва (одређене друштвене заједнице).

Људско друштво је у свом развоју пролазило кроз одређене историјске епохе. Свака друштвено-економска формација је, поред општих, давала и посебне карактеристике рату. Те разлике у ратовима појединих епоха развоја људског друштва условљене су посебношћу услова у којима живе и делују људи (ниво и квалитет производње, карактер власништва, улога друштвених скупина, ниво и карактер друштвене надградње). Отуда се може говорити о ратовима робовласничког, феудалног и капиталистичког историјског периода, као и о ратовима савременог доба. Најопштије одређење особености ратова могло би се означити као тенденција њиховог развоја од простих ка све сложенијим, како по условима, тако и по облицима, садржајима и начинима реализације ратних дејстава. Оно што им је увек било заједничко, без обзира на специфичности испољавања, то су њихови узроци, који су били превасходно економске природе, а усмеравани су

² Радомир Лукић друштво дефинише „као скупину која материјално производи (и производи нове људе). везана процесима који чине друштвену основу (односно материјалним процесима), која јој омогућује опстанак, који процеси, опст. условљавају процесе који чине друштвену надградњу“ (Радомир Д. Лукић, *Основи социологије*. Универзитет у Београду, 1962, стр. 275).

Олег Мандић одређује појам друштва „као организирану заједницу људи повезаних својим радом и средствима, којима располаже у одређеној природној околини ради производње, стварања, набаве и расподеле добара потребних за њихов живот“ (Oleg Mandić, *Uvod u opću sociologiju*, „Narodne novine“, Zagreb, 1960, str. 22).

³ Под елементима друштва Олег Мандић подразумева: „Особине, које су заједничке свим конкретним друштвима у садашњости и прошлости представљају њихове елементе. Ти елементи су, дакле, рад људи и његова организација, начин споразумевања људи и онај део природне околине, што га људи искоришћавају као предмет својег рада“ (исто. стр. 37).

Радомир Лукић, разматрајући састав друштва, наглашава: „Свако друштво се, наиме, састоји из две основне групе друштвених појава, од којих једне чине друштвену основу, а друге друштвену надградњу. Оне стоје у одређеној међусобној вези, која се најопштијим изразом изражава тиме што се каже да је надградња условљена друштвеном основом“ (Р. Лукић, исто. стр. 214).

политичким чиниоцима. Увек се радило о настојањима једне зарађене стране (најчешће агресора) да себи обезбеди повољнији економски положај и услове заузимањем територије, и коришћењем природних, економских и људских ресурса ради властитог богаћења и развоја. То је постигнато потчињавањем противника, а рат је за то погодан инструмент (ако друга средства и начини не дају резултате). У унутрашњим (грађански) ратовима основни узрок је, такође, економско-социјални чинилац. Потлачени (сиромашни, угрожени грађани или скупине) опредељују се за рат да би променили услове свог живота и опстанка, а повлашћени (богати и они на власти) да би очували сопствене позиције и богатство.

Сваки рат, поготову савремени, у одређеној мери, резултат је услова и околности које постоје у конкретном друштву (државна или друга заједница), непосредном окружењу (суседство, регион) и шире (условно, међународна заједница), што је веома значајно за разумевање и изучавање сваког конкретног рата.

Одређени период друштвеног развоја специфично утиче на рат, пре свега због посебних услова (економски, социјални, политички, културни, етички, војни). Из њих се изводе узроци и поводи за сваки конкретан рат, снаге које о њему одлучују и које у њему учествују, као и начини ратних дејстава. У сваком рату препознају се интереси друштвених скупина које имају доминантан утицај и интересе у друштву које је захваћено ратом (без обзира на то да ли је реч о владајућем слоју и структурама на власти или о делу друштва које је у неповољном економско-социјалном положају).

2) *Технолошки и технички развој*, као део укупног друштвеног развоја, има посебан утицај на еволуцију рата. Наиме, свако значајније откриће и достигнуће у домену технологије и технике одражава се на рат. Свако ново оруђе, средство, уређај, машина, технички систем и напредак у технологији утиче на производњу ратне технике, поготову наоружања, на опремање оружаних снага и начине извођења ратних борбених дејстава. Стога, суштину рата чини нераздвојни спој ангажовања људи и употребе одговарајућег наоружања, као и других значајних техничких и технолошких достигнућа.⁴ Нека од тих средстава и проналазака била су одлучујући чинилац за промену постојећих и изналажење нових садржаја и начина ратних борбених дејстава који пресудно утичу на исход појединих етапа рата или рата у целини. Некада су то била артиљеријска и оклопна оружја, касније авијацијска и ракетна, а сада су то оружја у којима преовлађује електроника, као и друга технолошка достигнућа најновијих генерација велике

⁴ Барут, експлозив, парна машина, мотор с унутрашњим сагоревањем, летелице, пловна средства, електронски уређаји, нуклеарна енергија итд.

прецизности и домета, огромне ватрене моћи и различите намене и могућности. На основу најзначајнијих технолошких и техничких достигнућа која су нашла примену у рату означавају се одговарајуће епохе појединих врста оружја – хладног, ватреног, електронских и других оружја, која дају основна обележја ратним дејствима у одређеном историјском периоду.⁵

Проналасци, развој и усавршавање појединих врста оружја и средстава ратне технике имали су, често, значај револуције у технологији и техници у целини, па су утицали на општи технолошки и технички прогрес људског друштва. То је био случај са нуклеарном енергијом, аутоматизацијом, кибернетиком и многим достигнућима у електроници и ракетној техници. Отуда неки теоретичари, попут Фрица Штернберга, сматрају да се војна револуција одвија упоредо са индустријском, а некада иде и испред ње, као у случају друге индустријске револуције. Он, поред осталог, наглашава да су се „у војној револуцији усавршила аутоматика, као и електронски апарати и машине,... који су почели да преображавају производњу и мењају друштвену структуру...“.⁶

Штернберг разматра прву и другу индустријску револуцију. У првој индустријској револуцији људски рад је замењиван применом парних машина, прво у текстилној, а потом и у осталим гранама индустрије. Друга индустријска револуција је настала крајем Другог светског рата. Заснива се на мирнодопској примени нуклеарне енергије, аутоматизацији индустријске производње и примени електронских рачунара и електронских мозгова.⁷ Другу индустријску револуцију, као и каснији савремени технолошки развој (широка примена кибер-

⁵ Ера хладног оружја трајала је до 16. века, када је на сцену ступило ватрено оружје, које још доминира, уз непрекидно усавршавање и повећање ефикасности и ефеката дејстава. Електронска техника је почела да се примењује у ратовима почетком 20. века; хемијско оружје највише је примењивано у Првом светском рату и у Вијетнамском рату; нуклеарно оружје употребљено је само против Јапана (две бомбе, 1945. године), а зрна са осиромашеним ураном (радиоактивна) коришћена су у ратовима у Персијском заливу (1991. и 2003), у НАТО-југословенском рату (1999) и у Авганистану (2001).

⁶ Ф. Штернберг, *Војна и индустријска револуција*, ВИЗ, Београд, 1965, стр. 31.

⁷ Исто, стр. 165–166 и 231.

„Аутоматизација... просто речено, састоји се у томе што једне машине контролишу друге уместо да их контролишу људи... Аутоматизација није механизација. Механизација значи замену људске радне снаге машином, док аутоматизација значи замену људске контроле машином. У механизацији човек мисли за машину, док у аутоматизацији једне машине мисле за друге. У механизацији машина обавља рад, али човек управља њоме. У аутоматизацији такође машина обавља рад али њоме управља друга машина“ (исто, стр. 228).

„Аутоматизација, 1. примена аутомата у производњи, 2. претварање појединих радњи човека честим понављањем у аутоматске“ (*Речник српскохрватског књижевног језика*, „Матица српска“ – „Матица хрватска“, Нови Сад – Загреб, 1967, стр. 110).

нетике, информатике и електронике), иницирала су достигнућа у домену војне технологије и технике.

Непрекидни развој и усавршавање учинили су да рат буде све сложенији, zasiћенији оружјем и другом ратном техником, све скупљи и са све тежим последицама (људски губици, материјалне штете и разарања). Такође, знатно је теже припремити и водити ратна дејства. Руковођење и командовање у рату постало је изузетно сложено, пропорционално повећаном коришћењу ратне технике и њеној компликованости и разноврсности. Стога су нужна нова и већа техничка и технолошка знања људи, тј. већа улога науке и образовања у оружаним снагама. За борбену обуку и васпитање неопходне су нове методе, облици и средства да би се искористиле потпуне могућности и ефекти савремене технике и оружја. Од припадника оружаних снага захтевају се не само одговарајуће физичке способности (како је било у ери хладног оружја), већ изузетне стручне, техничке и интелектуалне способности (у ери масовне употребе ватреног, поготову савременог оружја најновијих технолошких генерација, у којима преовлађују електроника, ракетна и информатичка техника). Наиме, потребан је човек мислилац и успешан организатор ратних дејстава и коришћења савремене ратне технике.

3) *Достигнућа у области науке и ратне вештине*, као део друштвене надградње, доприносе развоју друштва,⁸ па развијено друштво има и развијену науку. Наука је историјска творевина која се мења, допуњава, долази до нових и одбацује превазиђена схватања и сазнања. На рат и његову еволуцију утичу друштвене, природне и техничке науке. Будући да је рат комплексна друштвена појава, обухвата појаве које су у домену интересовања многих наука – примењених и фундаменталних. Дакле, рат је подручје научних истраживања, и процес у којем се користе достигнућа многих наука. Сложеност рата, пре свега његових садржаја, указује на разнолике научне проблеме за чије је решавање неопходно ангажовање стручњака и коришћење сазнања не само из полемологије и војних наука већ и из других наука.

Једно од централних питања, које је одувек привлачило пажњу војсковођа, државника, теоретичара, научника и других, односи се на узроке ратова. О томе постоје бројна гледишта, писани радови мислилаца и истакнутих личности различитих идеолошких и политичких оријентација. Рат је, уосталом, толико значајна друштвена појава, са огромним последицама по живот и опстанак људи, да му се мора посвећивати највећа могућа пажња и тражити одговори на проблеме

⁸ „Наука представља најегзактнију, најистинитију друштвену духовну творевину, којом се открива стварност онаква каква је. Наука је, наиме, уопштавање искустава, било свакодневног, обичног искуства маса људи, било посебног, специфичног искуства научних радника“ (Р. Лукић. *Основи социологије*, исто, стр. 258).

које намеће. Сва разматрања и радови теоретичара о рату који се одnose на узроке његовог настанка групишу се у одређене сродне теорије зависно од полазишта и ставова на основу којих се одређује суштина рата,⁹ односно од тога да ли су основни узроци рата у биолошкој, психичкој, етичкој или друштвеној природи човека (као политички, економски или социјално делатног субјекта). Опште карактеристике свих тих теорија јесу њихова једностраност, тј. инсистирање на некој од одредница, особина или карактеристика човека као бића (физичког, делатног, друштвеног, психичког и духовног).

Гледишта и теоријски радови о рату увек су били одраз услова и времена у којем су настали, као и интереса владајућих кругова, структура, класа, нација и организација којима су њихови творци припадали или служили. Кроз те теорије, најчешће, требало је оправдати политику и праксу оних који су били на власти и који су рат користили као средство за остваривање својих интереса. Значајна одлика већине тих теорија је идеалистички поглед на свет и друштвена кретања, пристрасност и назадност. Оне су често резултат индивидуалног размишљања, без довољно ваљаних аргумената, са неизграђеним методолошким приступом и научним поступком. Такође, те теорије су у многим случајевима оптерећене личним интересима оних који су их стварали.

Од времена када су се појавили први ратови до садашњих дана, уз све разлике у друштвеној бази и надградњи и промене услова живота и деловања људи, основни узроци ратова били су у економској (материјалној) сфери друштва (државе) или глобалног друштва у целини. Од свих услова који пресудно утичу на настанак рата, који га узрокују, увек су доминантни и економски услови. На бази економских услова стварају се и одређени социјални, политички, војни и други секундарни услови. Према томе, рат није у човековој природи – човек се не рађа као ратник. Као што је настао на одређеном степену развоја друштва, тако ће рат временом нестати на одређеном степену и у одређеним условима, па се због тога и третира као друштвено-историјска појава.

⁹ Теорија о узроцима ратова су бројне: биологистичка, антрополошко-културолошка, психологистичка, демографска (Малтусова), етичка, марксистичка, ројалистичко-урбанистичка, геополитичка, милитаристичка, пацифистичка, субјективистичка, идеологистичка, космополитска, математичка, теолошка и теорија сукоба цивилизација (*Војна енциклопедија*, том 8, стр. 38–44; Група аутора, *Политичка социологија*, Радничка штампа, Београд, 1978; Д. Волкоготов и група аутора, *Марксистичко-лењинистичко учење о рату и армији*, „Воениздат“, Москва, 1984; Д. Дозет, *О карактеру и физиономији савременог рата*, „Народна армија“, Београд, 1966; Б. Ковачевић, *Рат*, „Светови“, Нови Сад, 1995; С. Мркић, М. Прелевић, А. Беговић, *Теорија о рату*, ВИЗ, Београд, 1966; Хантингтон, *Сукоби цивилизација и преобликовање светског поретка*, ЦИД, Подгорица, 1988).

Рат, као комплексну друштвену појаву, чине бројни садржаји: оружана, пропагандна, политичка, економска, психолошка, информатичка и друге врсте борби (у домену науке, културе, права, идеологије...). Сваки од тих садржаја налаже потребу да се у његовој реализацији користе одговарајућа сазнања појединих наука. Пре свега, то су научна достигнућа војних, техничких, социолошких, економских, политичких, психолошких, историјских, комуниколошких, информатичких и других наука. Успех у вођењу савремених ратних дејстава зависи, дакле, од познавања и умешног коришћења достигнућа наведених и других наука. Пре свега, то су достигнућа у домену технике и технологије која се односе на наоружање и ратну технику, али највећи значај имају научна знања у домену војних наука, првенствено војне стратегије, оператике и тактике.

Војна наука се развијала неравномерно, зависно од материјалних услова друштвеног живота, усавршавања техничких средстава, повећаних борбених могућности војске и нагомиланих искустава из ратова, а поготову оружане борбе. Често је, нажалост, била запостављена и заостајала је за праксом – ратном вештином. Војна наука је највише заостајала у истраживању и откривању законитости и закона рата и оружане борбе, као обавезног садржаја сваког рата. Дуго, чак и у последње време, многи теоретичари, поготову практичари који су се бавили питањима и проблемима рата, потцењивали су и, чак, одрицали постојање законитости рата. Потцењивање научних законитости и закона рата уочљиво је и код неких од најистакнутијих војних мислилаца и теоретичара, као што су Карл фон Клаузевиц и Андри Жоми-ни. Насупрот њима, улогу и значај законитости у рату наглашавали су Никола Макијавели, потом француски генерал Левел, совјетски теоретичар С. И. Гусјев, и други. Највећи допринос схватању значаја и изучавању научних законитости и закона рата и оружане борбе дали су совјетски војни теоретичари Козлов, Смирнов, Баз, Сидоров, Ротмистров, Трифоненков, Попов, Конопљев, и други.

Процес еволуције рата

Рат се непрекидно мењао током времена и те промене су саставни део укупних промена у људском друштву које га и условљавају. Људско друштво ствара основне услове за еволуцију рата – оно је општи оквир у којем рат постоји и у којем се мења. Отуда је неопходно да се еволуција рата разматра у дијалектичкој вези са еволуцијом људског друштва. Како је рат настао на преласку из првобитне заједнице у епоху робовласништва, то његова еволуција прати промене у друштву карактеристичне за све епохе друштвеног развоја.¹⁰

¹⁰ Епоха робовласничког друштва трајала је од краја 4. и почетка 3. миленијума п. н. е. до 5. века н. е. Феудални поредак је преовладавао од 6. до 18. века н. е., а смењен је

У доба робовласништва, најсуровијој друштвено-економској формацији, о рату је одлучивао појединац (владар, који је био и командант војске). Ратови су вођени за освајање територија, прибављање нових робова и ратног плена. Због несносног положаја робова у многим робовласничким државама вођени су ратови између робовласника и робова (устанци робова на Сицилији, у Риму, Малој Азији и другде). Оружане снаге су, по правилу, биле малобројне, јачине до 100.000, осим у Риму, где су достигле и до 350.000 људи. Најчешће су биле милицијског типа (за заштиту владара), понегде је постојала и стајаћа војска (од добровољаца и плаћеника), а изузетно је било обавезно служење у војсци (стара Грчка, Рим). Војску су чиниле два основна рода – пешадија и коњица, а поморске државе су имале и морнарицу. Све војске су биле наоружане искључиво хладним оружјем. Основну војничку масу чинили су неписмени људи, од којих се захтевала изразита физичка снага, издржљивост и вешто баратање хладним оружјем, а у војскама које су имале коњицу, и вештина у коришћењу коња у борби (Асирија, Монголија, Персија, Македонија, Картагина). Поморске државе су у саставу морнарице имале изузетно снажне људе, јер је бродове требало покретати веслањем, па чак и тегљењем.

Простор је у основи био природни амбијент, без вештачких објеката (сем објеката за становање), јер је преовладавала пољопривредна производња, а касније и занатство и трговина. Ратна дејства су извођена на копну (ретко на мору). Преовладавао је систем издвојених бојева или решавајућих битака. Брзина дејстава била је ограничена, а војске су се кретале пешке или на коњима.

Основна карактеристика ратних борбених дејстава били су непосредни борбени додир и борба прса у прса, уз коришћење хладног оружја, на почетку чак и алатки за рад (мотке, тољаге, ашови, мотике, секире, ножеви итд.). Преовладавали су згуснути борбени пореци, смакнути (фаланге), уз извођење решавајућих бојева и битака на ограниченом (малом) простору. Крајем робовласничког периода у неким војскама су се појавили и први витезови. Основни, скоро једини, садржај рата била је оружана борба. Спорадично, у назнакама, јављали су се зачеци пропагандне, политичке и других врста борби.

Према тадашњим условима, у доба робовласништва, било је и истакнутих војсковођа и владара. Они су значајно допринели изградњи и усавршавању ратне вештине тога времена. Познатији од њих су

капиталистичким друштвено-економским системом, који у разним варијантама још траје (*Орса енциклопедија*, ЈЛЗ, Zagreb, 1978, стр. 144, 261 и 690). У 20. веку су створене и тзв. социјалистичке државе (почев од Октобарске револуције у Русији). Крајем 20. и почетком 21. века већина тзв. социјалистичких држава ушла је у процес повратка у капитализам (транзиција), неке кроз крваве ратове и сукобе. Остале су још неке тзв. социјалистичке државе у Азији, затим Куба и НР Кина, која је специфичан случај.

Александар Македонски, Јулије Цезар, Дарије I, Ханибал Барка и Октавијан Август.¹¹ Тада су настали и неки теоријски радови из области ратне вештине (значајан је допринос Сун Цу Вуа у Кини и Тукидида у античкој Грчкој).¹²

У периоду феудализма преовлађавала је пољопривредна производња. Основне друштвене класе чинили су феудалци (племићи и црквени staleж) и кметови (као радна снага), а у том периоду настао је и грађански staleж (трговци, занатлије и слободни сељаци). Војске су биле мале и припадале су појединим феудалцима. Основну масу чинили су витезови, плаћеници и обвезници, а крајем тог периода било је и стајаће војске. Отуда неки теоретичари тај период зову и доба витезова и плаћеника.¹³ До 15. века основно је било хладно оружје, а тада се јавља прва пушка. Од 16. века и артиљерија добија важну улогу у оружаном борби.¹⁴ Родови војске били су пешадија, коњица, артиљерија и, као помоћни род војске – инжењерија. Масовно су грађене тврђаве и замкови феудалаца који су упорно брањени.

Истакнути феудалци водили су ратове ради стварања нових феудалних посела, територијалног ширења, експлоатације кметова и пљачки. То је време многих пљачкашких похода и крсташких ратова,¹⁵ али и заостајања ратне вештине, поготову војне теорије и науке.¹⁶ Тек са појавом ватреног оружја борбена дејства су се изводила са мало већих одстојања ради смањења властитих губитака (у зони домета пушака). Оружана борба је била и даље главни садржај рата, а ватрено оружје, крајем тог периода – главно оружје. У феудализму није било никаквог значајнијег друштвеног напретка, па ни у војној сфери – било је то време мрачњаштва.

Капиталистичка друштвено-економска формација, иако временски најкраћа, донела је највећи напредак у развоју људског друштва. То се поготову односи на технолошки, технички и укупан економски развој, научна достигнућа и стваралаштво. Све је то утицало на развој војне науке, ратне технике, оружаних снага и ратне вештине.

¹¹ *Војни лексикон*, ВИЗ, Београд, 1981, стр. 775, 820, 832, 876 и 991.

¹² *Исто*, стр. 1069 и 1102.

¹³ Витез, ратник на коњу, са групом коњаника и пешака у 8. и 9. веку. Плаћеници су добили већи значај у време Карла VIII, у Француској, крајем 15. и, поготову, у 16. веку, и били су у апсолутној служби господара (М. Хауард, *Рат у европској историји*, СКЦ, Београд, 1999, стр. 13, 39. и 63).

¹⁴ *Војна енциклопедија*, исто, том 7, стр. 659.

¹⁵ *Војни лексикон*, исто, стр. 932 и 969.

¹⁶ Значајнији војни теоретичари у то време били су Лер Генрих, Никола Макијавели, Рајмонд Монтекуколи, Мориц Саксонски и Себастијан Вобан. Истакнуте војсковође у доба феудализма били су Симон Боливар, Еуген Савојски, Фридрих II Велики, Густав II Адолф, Карло Велики, Кромвел, Михаил Кутузов, Мориц Орански, Петар I Велики, Сулејман II Величанствени, Александар Суворов, Јан Жишка, Џингис Кан, Огодај, и други (*исто*, стр. 848, 854, 861, 973, 909, 932, 936, 952, 970, 971, 990, 873, 805, 1007, 1068, 1069, 1128).

Доба капитализма карактеришу многи сукоби и ратови. Догоди-
ле су се бројне буржоаске револуције, контрареволуције и устанци,
вођени су ратови између држава и коалиција држава, и ратови за на-
ционално ослобађање од колонијалних господара или окупатора. Ра-
тови су вођени за нове територије и зоне утицаја, а узроци и циљеви
су били превасходно економске природе.¹⁷ Брз, разноврстан и свеоп-
шти технолошки и технички развој основна је одлика капиталистич-
ког друштва, уз неколико технолошких револуција. Наука је дости-
гла неслућене размере и дала највећи допринос друштвеном прогресу.
Сва та достигнућа директно су се одразила на нагли (револуциона-
ран) развој ратне технике, поготову оружја (аутоматска оружја, авио-
ни, тенкови, радио-техника, ракете, оружја за масовно уништавање,
електронска средства, информатичка техника).

Дошло је до великих промена у саставима и организацији оружа-
них снага. Осниване су велике, масовне војске, које су, прво, биле на-
јамничке, потом стајаће, а касније је уведена општа војна обавеза.
Настали су бројни нови родови и службе, који су груписани у видове
оружаних снага. Формиране су дивизије, корпуси и, касније, армије, а
у Првом светском рату и после њега у оружаним снагама великих си-
ла образоване су групе армија, односно фронтови и групе фронтова
(СССР). Тако велике јединице и састави условили су потребу да се
образују одговарајући органи за успешно командовање јединицама –
штабови, почев од виших тактичких здружених јединица, преко опе-
ративних, до стратегијских групација и састава.

Увођењем нових и усавршених оружја ватра је добила посебан
значај у оружаном борби – њоме су решавани тежишни задаци и
остваривани циљеви ратних дејстава. Ватра је условила велике и ко-
рените промене у организацији и извођењу ратних дејстава. Нестали
су смакнути и линијски борбени распореди, јер су јединице трпеле
огромне губитке од стрељачке ватре. Почеле су да се примењују ко-
лоне и стрељачки стројеви, а потом и борбене и тактичке групе. Бор-
бени распореди су постали растресити, шири и дубљи, а маневар је
добрио истакнуто место у ратној вештини због повећане покретливо-
сти, брзине и изненадности дејстава. До изражаја су дошла партизан-
ска и поморскодесантна дејства. Од почетка 20. века непрекидно се
повећавају значај и примена дејстава из ваздушног простора (авијаци-
ја, ракете, ваздушни десанти), а у последње време и из космоса.

Људски чинилац је у капитализму прошао кроз многе промене.
Знатно је повећан број становника на Земљи. Снажан и изузетно брз
развој индустрије допринео је стварању бројне и утицајне радничке
класе, која има специфичне социјалне захтеве и утицај у друштву.

¹⁷ Неки теоретичари, као Мајкл Хауард, ратове тог времена класификују као ратове
трговца, ратове професионалаца, ратове револуције и ратове нација (М. Хауард,
исто, стр. 64–162).

Упоредо је јачао и средњи слој друштва, којем припада већина становништва у развијеним државама. Видан напредак је постигнут у пољопривреди, занатству и услугама. Повећана је продуктивност и квалитет производа у свим гранама привреде, а привредни развој је наметнуо потребу за стварањем нових занимања и профила кадра. Образовање је постало услов сваког напретка и школовањем је обухваћен све већи број људи. Наука је стално у успону, што ствара услове за још већи и бржи технолошки, технички и укупан развој друштва. У капитализму су остварене све досадашње индустријске и технолошке револуције, а човек је добио значајну улогу у свим сегментима друштва.

Све то је утицало и на човекову улогу и значај у рату. Он је носилац свих ратних збивања: одлучује о рату, носилац је ратне производње и услуга, учесник је у ратним борбеним дејствима. Наведене промене су утицале и на физиономију, организацију, опремање и ангажовање оружаних снага. Постале су технички опремљеније, стручно оспособљене и борбено ефикасније. У њима је наука добила значајну улогу, а школовање професионалног кадра у оружаним снагама постало је услов за успешно обављање задатака оружаних снага у миру и рату.

Економски развој, нова ратна техника и друга технолошка и техничка достигнућа дали су нов квалитет и карактеристике простору као амбијенту ратних дејстава. Због изградње саобраћајне инфраструктуре, развоја индустрије и градње различитих објеката простор је постао култивисанији и добио је нове одлике и карактеристике, што се одражава на начин припремања и извођења ратних борбених дејстава. Нова и усавршена ратна техника омогућава брже и ефикасније савладавање простора и препрека на њему (железницом, бродовима, аутомобилима, авионима, хеликоптерима, ракетама, сателитима). Достигнућима у радио-техници и телекомуникацијама створени су предуслови за квалитетнији, бржи и ефикаснији рад институција које руководе и командују снагама у припреми и извођењу ратних борбених дејстава, па је скраћено време потребно за обављање свих задатака и функција у рату.

Рат постаје све сложенији и садржајно богатији, а њиме се обухватају све структуре друштва и све друштвене делатности и институције. При томе, изузетан значај имају пропагандна, економска, политичка и психолошка борба. Оне постају саставни део рата, и испољавају се на свим нивоима – стратегијском, оперативном и тактичком нивоу. Оружана борба, поготову у другој половини 20. века, од основног и главног, постаје само један од садржаја рата. Будући да рат постаје предмет интересовања многих наука, интензивно и свеобухватно се развијају ратна вештина и војна наука, поготову у 19. и 20. веку. Јер, успех у рату умногоме зависи од коришћења научних достигнућа.

Од војних старешина се захтева да, поред ратне вештине, познају и користе достигнућа војних и других наука. Успешно руковођење и командовање јединицама и саставима оружаних снага претпоставља задовољавајуће познавање и уважавање деловања научних законитости и закона оружане борбе и рата.

Савремено доба је даља етапа у еволуцији рата.¹⁸ У свету се уочавају следеће појаве и тенденције: неједнак привредни развој, велике разлике између богатих и сиромашних земаља и велике социјалне разлике унутар држава; постојање једне суперсиле – Сједињених Америчких Држава; снажне сепаратистичке тенденције и ширење тероризма; непрекидно ширење и јачање Северноатлантског савеза (НАТО) и његов велики утицај на светска збивања. Те појаве и тенденције су утицале на специфично деловање раније наведених чинилаца еволуције рата.

У савременом добу уочљиви су изразито неједнак привредни развој и огромне разлике у поседовању материјалних богатстава у свету. Економска и укупна моћ привилегија је мањег броја држава и најбогатијих људи.¹⁹ Огромне разлике у економском и укупном развоју држава утичу на све елементе рата. Најразвијеније државе су у могућности да издвајају велика финансијска средства за наоружање и опремање својих оружаних снага.²⁰ Те неједнаке могућности држава утичу на њихов приступ рату – на војну стратегију, доктрину, наоружање, организацију и начин ангажовања оружаних снага у савременом рату. Најразвијеније државе, поготову САД и чланице НАТО-а, у савременим ратовима користе врхунску ратну технику. Насупрот томе, мање развијене, нарочито сиромашне, државе немају те могућности. Због тога су савремени ратови за развијене државе амбијент у којем максимално користе предности употребе најсавременијих оружја и друге ратне технике (пре свега, ракета, авијације, електронске технике, информатичке технике, сателита). Мање развијене земље користе ратну технику старијих технолошких генерација, изузетно и понешто од новијих средстава (ако су у ситуацији да примају војну помоћ од неке развијене државе). У унутрашњим (грађански) ратовима савременог доба претежно се користе оружја старијих генерација. Будући да се ти ратови, по правилу, воде у неразвијеним и заосталим државама,

¹⁸ У овом тексту, под савременим добом подразумева се крај 20. и почетак 21. века (од 1991. године до сада).

¹⁹ У расподели светског богатства САД учествују са 25,13, Јапан са 17,41, Немачка са осам, Француска са 5,8 и Велика Британија са 3,9 одсто. У САД 10.000 људи (0,008 одсто становништва) поседује 25 одсто капитала. Разлика између просечних дохода најбогатијих и најсиромашнијих земаља на крају 20. века била је у односу 80 према један. Тројица најбогатијих људи поседују имовину већу од друштвеног бруто продукта 48 најсиромашнијих држава света („Политика“, 31. октобар 1999. и 13. мај 2002).

²⁰ Војни буџет САД у 2002. години износио је 379 милијарди долара (3,3 одсто од њиховог БНП), Јапана – 45, а Кине – 20 милијарди долара.

користи се и све оно што се нађе при руци, укључујући примитивна средства и оружја. Отуда карактеристике савремених ратова зависе од могућности и начина ангажовања основних актера рата. Наиме, посве су различите карактеристике савремених ратова у којима учествују велике силе и најразвијеније државе од ратова у којима су главни актери неразвијене државе или је реч о ратовима између актера унутар појединих заосталих и мање развијених држава, какви су грађански ратови. Свакако, за војну науку и ратну вештину најзначајнији су савремени ратови у којима учествују велике силе, односно најразвијеније државе, јер у њима долазе до изражаја најновија научна, технолошка и техничка достигнућа савременог света.²¹

После распада СССР-а и распуштања Варшавског уговора настала је ера доминације једне суперсиле – Сједињених Америчких Држава. Оне поседују апсолутну надмоћ – економску, политичку, научну и пропагандну, коју обилато користе (често и злоупотребљавају) за остваривање својих интереса и циљева у међународним односима. Утицај САД у међународним организацијама (ОУН, Светска банка, Међународни монетарни фонд, Светска трговинска организација итд.) највећи је и одлучујући при решавању најважнијих светских проблема и у ангажовању међународних организација и институција. Понекад, ако не успеју да остваре своје интересе кроз међународне организације, САД наступају унилатерално, што ствара нове сукобе, неспоразуме и кризе у свету.

Савремени свет је суочен са два изразито негативне и опасне појаве, које у последње време узимају маха широм света. То су сепаратизам и тероризам (често удружени). Сепаратизам је дестабилизовао и разбио многе државе (пре свега, вишенационалне или вишеконфедералне) у Африци, Азији и Европи. Он је био узрок многих грађанских ратова, изазвао је огромне људске жртве, материјалне штете и друге негативне последице. Сепаратисти често имају подршку иностраних чинилаца, који на тим просторима настоје да остваре своје интересе и циљеве (економске, политичке и војне).

Тероризам је добио глобалне разmere и велика је опасност по мир у свету, односно по безбедност људи и држава. Терористи изазивају велике жртве (по правилу, то су недужни грађани) и материјалне штете и стварају општу несигурност код људи. Терористи настоје да, путем злочиначких акција, остваре своје политичке и криминалне интересе и освоје власт у појединим државама или њиховим деловима, заједно са мафијом, која их најчешће финансира. Тероризам је потенцијална опасност за избијање грађанског рата у некој држави или, чак, стварање услова за сукоб ширих размера, као у случају Авганистана 2001. године.

²¹ Такви ратови су били: Први (1991) и Други рат у Заливу (2003), НАТО-југословенски рат (1999) и тзв. антитерористички рат у Авганистану (2001).

Војно-политичка организација најразвијенијих западних држава Европе, САД и Канаде – Северноатлантски пакт (НАТО), настао је као одбрамбена организација 4. априла 1949, у Вашингтону, ради заштите својих чланица од могућег оружаног напада.²² Временом је НАТО примао нове државе чланице, јачао и ширио свој утицај и деловање и изван граница својих чланица.²³ Од одбрамбене, НАТО постала је офанзивна организација, која шири свој утицај и експанзију на нове просторе, првенствено на земље бивше чланице Варшавског уговора (средња и источна Европа), с тенденцијом даљег ширења ка Каспијском мору, Кавказу, Блиском истоку и даље – у Азији. Помињу се и иницијативе за ширење НАТО-а, у будућности, и на северну Африку, па и на Латинску Америку. Стога је НАТО променио и своју стратегију, тако да своје оружане снаге може да ангажује и изван граница држава чланица, чак и без сагласности Савета безбедности Уједињених нација. Тај преседан је већ испробан у пракси, у агресији на СР Југославију 1999. године. Осим тога, снаге НАТО-а све чешће постају окосница и главна снага многих мисија УН (у Босни и Херцеговини, на Косову и Метохији, у Македонији), а главну реч и одлучујући утицај у НАТО-у имају Сједињене Америчке Државе.

Садашњи *технолошки и технички развој* је импресиван. Нарочито је уочљив у области електронике и информатичке технике, које налазе примену у многим, нарочито профитабилним гранама привреде и другим делатностима. Савремена врхунска технологија и техника су софистициране, што их чини веома прецизним и ефикасним. Информатичка техника је заступљена у многим областима живота, све је доступнија широком кругу људи и без ње се не може ни замислити успешно обављање већине професионалних обавеза и свакодневних послова. Тако значајан и брз технолошки и технички развој непосредно је утицао на развој, производњу и увођење бројних нових и усавршених оружја у оружане снаге, пре свега, богатих земаља, нарочито великих сила. Најсавременија оружја, заснована на електронској и информатичкој технологији, софистицирана су, вишенаменска, веома прецизна, ефикасна и примењива у свим условима простора и времена. Савремена технологија се највише користи у наоружању ракетних јединица, ваздухопловству, ратној морнарици, јединицама за електронска дејства и снагама за обавештајна, пропагандна и друга

²² Уговор организације Северноатлантског пакта, чл. 3. (*НАТО и Партнерство за мир*, „Међународна политика“, Правни факултет, Факултет политичких наука, Београд, 1996, стр. 208).

²³ На дан оснивања НАТО имао је 12 држава чланица; 1952, после пријема Грчке и Турске – 14 чланица; 1955. године примљена је СР Немачка, а 1982. – Шпанија; 1999. године, после пријема Пољске, Чешке и Мађарске, имао је 19 чланица, а од 22. новембра 2002, после пријема нових седам држава (Естонија, Летонија, Литванија, Словачка, Румунија, Бугарска и Словенија НАТО има 26 чланица. На пријем чека још држава Европе, па и Азије (*исто*, стр. 9).

специјална дејства. Таква технологија је омогућила и да космос постане простор из којег се и у којем се изводе борбена и друга дејства и активности у рату.

Савремено доба карактеришу највећи развој и *достигнућа науке*. Развијају се постојеће и настају многе нове науке и научне дисциплине, поготову у техничким наукама. Конституисане су многе нове специјалистичке научне дисциплине, а научна истраживања су постала комплекснија. За решавање научних проблема нужни су интердисциплинаран и мултидисциплинаран приступ, тимски рад и одговарајући методи и поступци у руковођењу научним радом и пројектима. Напредак друштва није могућ без великих улагања у науку, па најразвијеније државе издвајају за науку чак до четири процента свог друштвеног продукта.

Нажалост, научна достигнућа се, осим за опште добро и напредак, све више (понекад и првенствено) користе у војне сврхе, за потребе рата, за развој и производњу наоружања и друге ратне технике. Изузетна сложеност савременог рата, поготову све већи значај пропагандног, политичког, економског, психолошког и других сегмената, намеће потребу за коришћењем резултата многих наука. Успех у рату може постићи само она страна која, поред осталог, користи научна достигнућа, научне законе и законитости. Некада, и то веома дуго, за успех у рату биле су довољне физичка снага и ратна вештина. Сада је за успех у рату нужно редовно и зналачко коришћење науке, па је војна наука направила најдубљи продор и добила је место које јој припада: призната је као равноправна са осталим наукама.

Савремени ратови су карактеристични по веома израженим пропагандним, политичким, економским и психолошким садржајима, помоћу којих се противничка страна слаби, исцрпљује и доводи у инфериоран положај. Оружаној агесији, односно употреби оружаних снага, прибегава се само ако противничка страна није савладана наведеним агресивним актима и деловањима. Дакле, оружана борба је последње средство којем се прибегава у сукобима и конфликтима.

Пропагандни сегмент рата је добио изузетну улогу у савременим ратовима, како у фази припрема, тако и у току рата. Њиме, по сваку цену, жели да се оправда ступање у рат и противничка страна прогласи за искључивог кривца. На тај начин жели се придобити наклоност свог и светског јавног мњења за такву политику. За то се користе сва доступна средства, поступци и методи пропагандног и психолошког деловања на људе. Спроводи се усмерено и организовано информисање, пласирају се полуистине и дезинформације, мењају се и искривљују историјске и актуелне чињенице. Пропаганду обављају бројне, разноврсне, специјализоване снаге, тимови, институције и јединице. Користе се сва средства за информисање јавности и пропагандно деловање (телевизија, радио, Интернет, филмови, публикације, штам-

па, леци, образовне установе, научни и други скупови). Људи су изложени непрекидној пресији и психолошком притиску да би прихватили ставове и политику влада које пропагирају рат и потребу за ангажовањем у њему. Као и у другим сегментима рата, богате земље су у великој предности и могу да користе све могућности пропаганде за остваривање ратних циљева. Сиромашне и недовољно развијене државе немају могућности да се адекватно супротставе пропагандном деловању високоразвијених земаља.

Политички садржај рата, такође, има много већи значај него у претходном периоду. Велике силе и високоразвијене државе имају и велику политичку моћ, поготову светска суперсила. Оне ту моћ користе и за ратне потребе. Политичка моћ се користи на унутрашњем и међународном плану, а остварује се кроз институције политичког система у земљи и кроз међународне организације (регионалне и глобалне), укључујући Организацију уједињених нација и њен најважнији орган – Савет безбедности. Није редак случај да се Савет безбедности злоупотребљава за правдање појединих агресивних аката најмоћнијих држава. Политичким утицајима, притисцима, уценама и ултиматумима разне врсте настоји се да се противник принуди да прихвати захтеве јачих на штету свог суверенитета, територијалног интегритета и достојанства.

Економске мере, поготову разне врсте санкција, постале су веома ефикасно средство за слабљење државе која је објекат агресије. Различитим врстама и облицима ембарга и економским санкцијама одређеној држави се ограничавају или онемогућавају неопходне активности у спољној трговини, финансијском пословању и трансакцијама, комуницирању и сарадњи са светом. Држави под санкцијама се често онемогућава уредно снабдевање енергентима, лековима и храном. То доводи до поремећаја целокупног рада и живота становништва и до страдања људи. Држава под санкцијама постаје сиромашна, будући да се зауставља сваки њен развој, тако да се доводи у ситуацију да прихвати ултиматуме и захтеве агресора или да јој се наметне рат. Економске санкције према појединим државама трају годинама, чак деценијама – агресори не бирају средства и начине за остварење својих циљева. Дакле, пропагандна, политичка и економска средства, поступци и методи у савременим условима имају изузетан значај. Веома често се злоупотребљавају и, понекад, имају одлике агресије. Најчешће жртве таквих агресија су мале и сиромашне земље и народи, нејаки да се на одговарајући начин супротставе агресору.

Ниједна савремена држава се олако не одлучује да ступи у рат. Познато је да сваки рат доноси велике људске жртве, огромне материјалне штете и разарања, и да спречава развој и напредак. Да би се избегао рат и, ипак, остварили одређени интереси и циљеви, у пракси међународних односа настале су многе нове појаве, средства и методи. Поред агресије, у ту категорију спадају: хладни, специјални, про-

пагандни, психолошки, информатички, геофизички, метеоролошки и неокортикални рат, сукоби „ниског интензитета“ и, у последње време веома изражен – тероризам.²⁴ Сви ти облици нису ратови у потпуном значењу тог појма, већ појаве које имају само неке (непотпуне) одлике или садржаје рата, али не и његову суштинску одредницу – масовну оружану борбу, као обавезни садржај сваког рата. То не значи да те појаве треба потцењивати. Напротив, оне, у одређеним условима, могу дати резултате сличне онима који се постижу правим ратом, али уз мање трошкове и губитке агресора.

Савремени ратови су карактеристични и по образовању и ангажовању коалиција зараћених страна. У регионалним и локалним ратовима то су коалиције држава, а у грађанским ратовима – коалиције локалних учесника (покрети, групације, племена, и слично). Стварањем коалиција терет рата и одговорност распоређују се на више учесника. Ствара се повољнији однос снага и претпоставка за успех у рату. Коалиција, поготову када је предводи велика сила, лакше и ефикасније обезбеђује одговарајућу пропагандну, политичку и другу подршку јавног мњења и међународних организација и институција, чак и када се упушта у отворену агресију.

У савременим ратовима, поред регуларних снага и састава, поготову у грађанским ратовима, учествују и различити нерегуларни и незаконити састави (паравојска, терористи, мафијаши, криминалци), који настоје да искористе прилику и остваре своје интересе. Они, по правилу, чине разне злочине, спроводе терор над становништвом и заробљеницима, пљачкају, руше и пале објекте на простору на којем се појаве. Неке такве групе и састави селе се са једног ратишта на друго, чак и са једног континента на други (терористи, муџахедини, плаћеници).

Стратегијско изненађење у савременим ратовима је мало вероватно. Рат се може предвидети, чак и време његовог избијања. Свет је постао веома повезан, а средства, снаге и методи за праћење и сагледавање кризних ситуација и припрема за рат су ефикасни. Често агресори и не крију своје намере и планове за отпочињање рата. Свака држава која има добро организован систем одбране и одговарајуће обавештајне службе може да избегне стратегијско изненађење. То се нарочито односи на стабилне и јаке државе, с високим степеном унутрашњег јединства грађана и органа власти.

Савремена ратна техника, знатно сложенији садржаји и начини борбених дејстава и скраћено време за обављање функционалних задатака у рату наметнули су потребу за све већом професионализацијом састава оружаних снага (војнички састави). Тај процес је најизраженији у оружаним снагама великих сила и богатих земаља. Све ви-

²⁴ *Војни лексикон*, исто, стр. 146, 171, 287, 478 и 509; „Информативни билтен превода“, ЦВНДИ, Београд, бр. 3/87.

ше га прихватају и остале државе, зависно од материјалних могућности. Професионална војска много више кошта од класичне, у којој постоји систем обавезног служења војног рока. Што је нека војска опремљенија савременом техником, то је већа потреба за професионализацијом основног војничког састава (руковаоци оружјем и другом ратном техником).

Борбена обука и васпитање савремених оружаних снага прилагођавају се потребама ефикасног коришћења наоружања последњих технолошких генерација (електронска, софистицирана, ракетна и информатичка техника). Поред уобичајених задатака, јединице и састави оружаних снага оспособљавају се и за обављање антитерористичких и специјалних дејстава. Посебна пажња посвећује се и обуци војске за обављање задатака у међународним мисијама широм света под заставом Уједињених нација. Редовна је пракса да се припадници оружаних снага обучавају и учествују на заједничким вежбама са припадницима оружаних снага из других држава у региону или на основу потписаних уговора и програма (на пример, у оквиру „Партнерства за мир“, и слично).

Простор има нешто измењену улогу у савременом рату. С обзиром на техничке могућности савременог наоружања, све врсте и димензије простора лакше се и брже савлађују. Космос се све више користи за ратна дејства, пре свега, у армијама великих сила и НАТО-а, као амбијент за извиђање, обавештајне задатке, одржавање везе, командовање и борбена дејства. Основна средства за дејства у и из космоса су сателити и ракете различите намене, као и средства за електронска дејства.

Рељеф, хидрографски елементи и климатски услови имају нешто другачији значај у рату. Они и даље утичу на борбена дејства и условљавају их, али је њихов утицај нешто мањи него у ранијем периоду. Авијација, хеликоптери и сателити, али и многа друга средства у опреми копнених снага, омогућавају лако и брзо савладавање простора и препрека на правцима и у зонама ратних дејстава.

Време, као један од услова рата, другачије утиче на његово вођење јер се све активности, борбене радње и ратна дејства изводе у знатно краћем времену. Скраћено је време припрема за ратна дејства, рад органа руковођења и командовања, доношење одлука и за логистичке задатке. Томе су највише допринели савремена технологија, техника (пре свега, ратна) и информатичка техника. Отуда и повећан значај школовања и обуке кадра за успешно руковање том техником, посебно специјалиста, који те задатке обављају у веома кратком времену.

Улога времена као климатског и метеоролошког чиниоца такође је донекле промењена, будући да савремена ратна техника мање зависи од тих елемената времена. Савремена авијација успешно изво-

ди борбена дејства и у лошим метеоролошким условима (осим у екстремно лошим), док ракетна борбена средства најмање зависе од временских услова. Постоје средства (специјалне авиобомбе и аеросоли) којима се може за краће време мењати микроклима, односно метеоролошки услови, разбијањем облака или изазивањем кише.

Оружана борба у савременим ратовима добила је нове квалитативне одлике, нарочито у ратовима у којима учествују оружане снаге најмоћнијих држава. У оружаној борби до највећег изражаја долази употреба масовне, снажне, прецизне и ефикасне ватре, уз коришћење најсавременијег оружја и електронских средстава, којима се противнику наносе огромни губици у живој сили и ратној техници и штете у вези с материјалним ресурсима и инфраструктуром. На тај начин се одлучујуће утиче на слабљење ратне и укупне моћи противника. Тежишно се ангажују ваздухопловство, ракетне и специјалне јединице и јединице за електронска дејства, а масовни ватрени удари су постали нов, често одлучујући начин стратегијских дејстава у савременом рату.²⁵ Копнене снаге (пре свега, оклопне, механизоване, специјалне и ваздушнодесантне) ангажују се за коришћење ефеката ватрених удара и у завршној етапи рата за заузимање територије противника и увођење одговарајућег политичког система на запоседнутој или окупираној територији.

Ратна дејства су брза, интензивна и непрекидна. Агресор настоји да рат траје што краће, ради смањења сопствених губитака и трошкова. Дејства на копну су маневарског карактера, брза, избегавају се фронтална дејства. Копненим јединицама пружа се снажна подршка из ваздушног простора (укључујући и космос) ракетама различите намене и ефеката. Електронска дејства су саставни део сваког боја, операције и других борбених активности. Информатичка техника чини окосницу система руковођења и командовања на свим нивоима.

Борбена дејства са великих висина и одстојања (дистанца) имају велики значај у савременом рату. Савремена наука, техника, комуникације, информатика и друга достигнућа омогућавају да се многи садржаји рата успешно реализују са велике удаљености од противника, без обзира на којем делу Земље се он налази. То нарочито важи за пропагандна, психолошка, политичка и информациона дејства и економске мере и активности у рату.

Посебна карактеристика савремених међудржавних ратова јесу дејства оружаних снага с великих одстојања и висина када међу противницима није успостављен непосредни борбени додир на копненом делу ратишта. Таква дејства омогућавају савремена авијација, крстареће и друге ракете и сателити. Њима прибегавају најмоћније војне силе, поготову када изводе операције против малих и војно инфериорних држава. На тај начин избегавају властите губитке у живој сили

²⁵ „Војно дело“, Београд, бр. 2–3/2002, стр. 196–214.

и снажним, масовним и прецизним ватреним ударима постижу жељене ефекте на копну и у другим амбијентима простора.

Специјалне снаге, које имају велику улогу у савременом рату, део су армија свих водећих држава и модерних оружаних снага. У различитим војскама имају и различите називе – маринци, командоси, специјалци итд. По правилу, то су најобученије и најспремније јединице, које обављају најтеже борбене задатке, најчешће у позадини противника. Оне изводе тзв. специјална дејства – обавештајна, психолошка, диверзантска, пропагандна, противдиверзантска, противтерористичка и друга. За извођење специјалних дејстава, зависно од конкретних потреба и ситуације, ангажују се групе, чете, батаљони, одреди или бригаде специјалних снага које дејствују продорима на копненим правцима или се десантирају (падобранима и хеликоптерима) у дубину територије противника. Оне поседују посебну опрему и наоружање, по правилу софистицирано, за задатке извиђања, позиционирања, везу, дејство и маневар. Дејства специјалних снага одликују тајност, иницијатива, самосталност, изненађење, смелост, брзина, маневар и честа промена рејона базирања.

У савременом рату свака зараћена страна настоји да одмах, на почетку, у првом стратегијском удару, дезорганизује, неутралише и, по могућству, уништи највећи део система руковођења и командовања противника. Снажни ватрени удари изводе се по рејонима и објектима распореда команди и штабова противника и систему веза и информисања. Упоредо с тим, изводе се електронска дејства и пропагандне, политичке и психолошке акције да би се дезорганизовао систем одбране противника и изазвао хаос у земљи. Користе се крстареће ракете, ракете других врста и намена, авијација, сателити, електронска средства и средства за пропагандно и психолошко деловање.

Највећи значај у савременим ратовима добили су пропаганда, информатика, економске мере и масовни и снажни ваздухопловни и ракетни удари, којима се слаби и паралише противник. Велике силе своје копнене снаге користе тек пошто им ракетне, ваздухопловне, космичке и специјалне јединице створе повољне услове за ангажовање на простору противника. Копнене снаге великих сила користе се у ратовима с инфериорним противницима за „чишћење“ простора и поседање територије која је пре тога „обраћена“ изузетно снажним ватреним ударима авијације и ракета, и из космоса.

Закључак

Рат се од свог настанка мењао, усавршавао и добијао неке нове одлике и садржаје. Био је то еволуциони процес. Најзначајнији чиниоци који су утицали на еволуцију рата били су: развој људског друштва, технолошки и технички развој и достигнућа у науци и ратној

вештини. Примарни утицај на еволуцију рата има развој људског друштва, јер је рат једна од друштвених појава. Он је увек био одраз стања и односа у друштву, односно у држави која у њему учествује. Сва достигнућа и резултати које су људи постизали у друштвеном и научном развоју били су, нажалост, у рату коришћени и у ретроградне сврхе.

Свака етапа људског друштва дала је своје обележје рату. Кроз рат су се преламали друштвени односи, противуречности и сукоби интереса. Без обзира на разлике између појединих друштвено-економских формација, узрок рата је увек био у економији и, из ње изведеној, социјалној сфери друштва. Економски интереси су најзначајније утицали на опредељења актера рата. Политика је то артикулисала, о томе одлучивала, пропаганда оправдавала, а војска – реализовала.

Процес еволуције рата обухвата промене општих карактеристика, садржаја и начина вођења ратних дејстава. На почетку, рат је, у суштини, био оружана борба. Временом, поготову од почетка капитализма, све више су долазили до изражаја и други садржаји рата, као што су економски, политички, пропагандни, и други. Савремени рат је процес у којем су изразито наглашени пропагандни, политички, економски, психолошки, информатички и други садржаји. Оружана борба је постала само један од садржаја рата, понекад и у сенци других садржаја. Реч је о настојању главних актера рата да, по могућству, избегну или смање властите људске губитке и материјалне штете и остваре резултате које очекују. Због тога све чешће користе разне врсте агресије (пропагандна, политичка, економска), уз настојање да оне на ескалирају у рат. Такође, постоје многе појаве сличне рату – хладни, специјални, економски, пропагандни, психолошки, геофизички и друге врсте „ратова“, као и тероризам, који је веома актуелан у садашње време.

Највеће промене везане за рат условљене су достигнућима у технологији, техници и науци. Суштинске промене настале су на почетку капиталистичког друштвеног система, када је отпочет снажан и веома брз индустријски развој. То је време индустријских и технолошких револуција и огромног напретка науке. Истовремено се одвијао процес војне технолошке и техничке револуције, које су утицале на општи друштвени развој, поготову на другу индустријску револуцију, када су аутоматизација, нуклеарна енергија и кибернетика прво примењене у војне сврхе. Свему томе највише је допринела наука, која се изузетно брзо развијала, а њени резултати се користе у производњи и укупном развоју друштва. У последња три века људско друштво је постигло већи напредак него у целокупном претходном периоду свог постојања, што је било нарочито видљиво у 20. веку.

Промене су биле велике и значајне у домену производње и употребе наоружања. Од настанка рата до 17. века, основна врста оружја

било је хладно оружје. Тада је наступила ера ватреног оружја, које је у садашње време засновано на високој технологији, у којој преовладавају електроника и информатичка техника, што омогућава велику прецизност, домет и ефикасност дејства. Дошло се до оружја којим се може дејствовати по било којем делу Земље и у космосу: савремени рат је постао рат високих технологија.

Однос према простору и времену као чиниоцима рата такође је много измењен. Савремена ратна техника омогућава савладавање великих простора и препрека на њима за веома кратко време (ракетама, летилицима, електронским средствима). Савремена техника, истовремено, омогућава брже одвијање свих делатности, активности и извођење ратних дејстава. Ни климатски и метеоролошки услови нису више ограничавајући чинилац за ратна дејства, или не у толикој мери у којој су била доскоро.

Без обзира на свеобухватан и интензиван развој ратне технике и њен знатно повећан утицај на ток и резултат сваког рата, човек је био и остао основни, најзначајнији, чинилац рата. Он одлучује о свим питањима везаним за рат (о почетку и завршетку рата, ангажовању снага и руковођењу њима), и основни је учесник и носилац ратних дејстава. Људи се ангажују у производњи и другим делатностима за потребе рата, али њих погађају и све страхоте и последице рата. Дакле, непобитна је истина да без човека не може бити рата.

Савремени ратови, поготову они у којима се ангажују оружане снаге најразвијенијих држава, поред општих карактеристика, имају и одређене особености. То су ратови у којима до потпуног изражаја долази употреба наоружања и друге ратне опреме најновијих технологија (међу њима и софистицираних оружја велике прецизности и ефикасности). Тежишно се користе ваздухопловне и ракетне јединице, као и јединице за електронска и специјална дејства, уз најширу употребу информатичке технике у свим командама и штабовима. Изводе се интензивна, брза маневарска дејства.

Када учествују у рату, оружане снаге високоразвијених земаља настоје да остваре своје циљеве применом масовних ватрених удара, као основног начина стратегијских дејстава. За дејства на копну, кад год могу, ангажују своје савезнике (укључујући снаге које су опозиција актуелном режиму противника) и различите специјалне јединице, а у завршној етапи рата и своје копнене снаге, пре свега оклопне и механизоване. Оружане снаге високоразвијених држава су претежно професионализоване. Савремени рат је рат високих технологија и професионалаца у којем долазе до изражаја најшира научна достигнућа, знања и интелигенција учесника.

Огромна рушилачка и убитачна моћ савременог оружја, губици и штете које изазивају савремени ратови указују на потребу да се људи увелико замисле и забрину над тим и потраже права решења за своје

и светске проблеме. Једино право решење за све људе на Земљи је нетиниска и одлучна борба за мир, сарадњу и солидарност међу људима, без доминације, агресија и сукоба. Поготову је то потребно малим и неразвијеним народима и државама, које у рату не треба да траже решења за своје недаће, јер у њему могу само још више да страдају и заостају.

Литература:

1. Б. Антић, *Стратегија заснована на технологији*, „Војно дело“, 2/1999, Београд.
2. Р. Арон, *Мир и рат међу нацијама*, Књижарница Зорана Стојановића, Сремски Карловци – Нови Сад, 2001.
3. Ајре, *Ратна вештина и техника*, ВИЗ, Београд, 1958.
4. А. Бофр, *Увод у стратегију*, ВИЗ, Београд, 1968.
5. *Војна историја*, уџбеник за војне академије (са скицама), књ. 1–2, ВИЗ, Београд, 1980.
6. *Војна наука*, ВИЗ, Београд, 1971.
7. Р. Гаџиновић, *Савремени тероризам*, „Графомарк“, Београд, 1998.
8. А. Гликсман, *Говор рата*, ВИНЦ, Београд, 1991.
9. Ц. Даниген, *Како водити рат*, ВИНЦ, Београд, 1993.
10. Д. Драшковић, *Савремени ратови*, „Веларта“, Београд, 1997.
11. *Други светски рат – преглед ратних операција*, књ. 1–5, Војноисторијски институт, Београд, 1957–1970.
12. Х. Енценсбергер, *Грађански рат*, Београдски круг, Београд, 1994.
13. *Економска енциклопедија*, „Савремена администрација“, Београд, 1984.
14. *Енциклопедија технике*, Цанкарјева založба, Љубљана, 1983.
15. Извештај Министарства одбране Конгресу САД од 31. јануара 2000. године;
16. К. Кемпбел, *Рат у ваздуху – четврта генерација*, ВИНЦ, Београд, 1990.
17. К. Клаузевиц, *О рату*, „Војно дело“, Београд, 1951.
18. В. Конопљев, *Научное предвидение о военном деле*, Воениздат, Москва, 1974.
19. М. Лазовић, М. Стишовић, *Теорија ратне вештине*, Полицијска академија, Београд, 1998.
20. Т. Мирковић, *Ратови у 21. веку*, „Војно дело“, 6/98, Београд.
21. Т. Мирковић, *Операција „Пустинска олуја“ и агресија Северноатлантског пакта на СРЈ – сличности и разлике*, „Војно дело“, 4–5/2000, Београд.
22. Меринг, *Огледи из историје ратне вештине*, ВИЗ, Београд, 1955.
23. А. Жомини, *Преглед ратне вештине*, „Војно дело“, Београд, 1952.
24. Ерл, *Творци модерне стратегије*, „Војно дело“, Београд, 1958.
25. М. Зеленика, *Први светски рат 1914*, „Војно дело“, 1962.
26. П. Јакшић, *Савремени рат*, „Вук Караџић“, Београд, 1969.

27. И. Никезић, *Војностратегијски аспект рата у Заливу*, „Војно дело“, бр. 4-5/1991.
28. А. Ончевски, *Ваздухопловна компонента рата у заливу*, „Војно дело“, 4-5/1991.
29. М. Петковић, *Тероризам*, „Калеком“, Београд, 1998.
30. *Први балкански рат 1912-1913*, Историјски институт ЈНА, Београд, 1959.
31. М. Попов, *Сушност закона вооруженој борби*, Воениздат, Москва, 1964.
32. *Рат у Кореји*, „Народна армија“, Београд, 1951.
33. К. Ружерон, *Будући рат*, „Војно дело“, Београд, 1952.
34. Е. Разин, *Историја војног искуства*, ВИЗ, Београд, 1983.
35. З. Рендулић, *Научнотехнички прогрес и наоружање*, ВИЗ, Београд, 1981.
36. Ј. Рамоно, *Геополитика хаоса*, Институт за геополитичке студије, Београд, 1998.
37. Свећин, *Стратегија*, ВИЗ, Београд, 1955.
38. С. Скоко, *Војвода Радомир Путник*, књ. 1-2, БИГЗ, Београд, 1985.
39. Сун Цу Ву, *Умеће ратовања*, „Глобус“, Загреб, 1982.
40. *Социолошки лексикон*, „Савремена администрација“, Београд, 1982.
41. Соколовски, *Војна стратегија*, ВИЗ, Београд, 1965.
42. *Опћа енциклопедија*, ЈЛЗ, Загреб, 1965-1988.
43. Р. Томац, *Први светски рат*, „Војно дело“, Београд.
44. П. Трифоненков, *Об основних законах хода и исхода современој војни*, Воениздат, Москва, 1962.
45. Тукидид, *Пелопонески рат*, „Матица хрватска“, Загреб, 1957.
46. Б. Хофман, *Унутрашњи тероризам*, „Народна књига“, Београд, 2000.
47. А. и Х. Тофлер, *Рат и антират*, „Пандеја“, Београд, 1998.
48. Шасан, *Историја Другог светског рата*, „Војно дело“, Београд, 1955.